

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Микитів Галини Володимирівни
«Феноменологічна концептуалізація архетипної символіки в
масмедійному тексті»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата наук
із соціальних комунікацій зі спеціальності
27.00.01 — теорія та історія соціальних комунікацій

Розвиток медіа у цифрову добу спричинив актуалізацію архаїчних елементів людської психіки, серед яких чільне місце посідають архетипи, що апелюють до автентичних, культуротворчих елементів у дискурсотворенні. Архетипи як надособистісні структури, що мають виразний діахронічний характер, орієнтують суспільство на сприйняття складних реалій, які вимагають залучення універсального досвіду, надбань родової пам'яті, позачасової аксіології.

На сьогодні достатньо вивчені статус, природа, обсяг та зміст архетипічних символів. Водночас не висвітленими допоки залишаються питання, пов'язані з їх комунікаційно-прагматичним застосуванням у масмедійній практиці.

Саме тому звернення Галини Микитів до теми феноменологічної концептуалізації архетипної символіки у масмедійному тексті є, беззаперечно, на часі. Дисертантка виразно актуалізує своє дослідження, зазначаючи, що «проблема символічної репрезентації дійсності посідає одне з чільних місць» (с. 21). Сьогодні її актуальність підсилюється вимогами художнього мислення перехідного часу. Транзитивний стан, у якому перебуває наше суспільство, вимагає переосмислення багатьох усталених комунікаційних кодів, одним із яких є концепт «війна». Гібридний характер війни, коли поряд із бойовими діями проводяться інформаційні й

психологічні операції, потребує докорінного переосмислення символічних маркерів, які її визначають.

Дисертаційна робота Галани Микитів є завершеним, логічно побудованим дослідженням. Її архітектоніка вмотивовується обраною дослідницькою стратегією: усебічно дослідити феномен архетипного символу в різних дисциплінарних парадигмах, розкрити його комунікаційний потенціал і продемонструвати на конкретному емпіричному матеріалі форми його застосування у феноменологічній концептуалізації контенту в масмедійних текстах про воєнні дії на Сході України. Дослідницька стратегія обумовила зміст роботи, мету, завдання й методологічні підходи до розв'язання виявленої наукової й водночас практично-прикладної проблеми.

Авторка робить низку важливих теоретичних і практичних спостережень завдяки фокусуванню дослідницької уваги на процесі функціонування експлікаторів архетипних символів у масмедійному тексті, що і обумовило наукову новизну дослідження.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основного тексту складає 186 сторінок. Список використаних джерел налічує 296 найменувань.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у роботі Галани Микитів, підтверджуються комплексністю використання принципів організації процесу дослідження: цілісності, науковості, відносності, соціальної інженерії, що є нормативним для наукової галузі «Соціальні комунікації». Науково-категоріальний апарат дослідження розроблено відповідно до вимог щодо наукових робіт кандидатського рівня. Застосовані концепти і категорії є релевантними темі дослідження і змістовно достатніми для виконання визначених дисертанткою завдань. Варто також відзначити валідність темі, об'єкту та предмету дослідження застосованих наукових методів – загально – наукових та спеціальних – контекстуального, компонентного, семантичного, дистрибутивного, трансформаційного, що дозволили дисертантці

відокремити архетипні символи від суміжних наукових категорій та виявити особливості їх функціонування й експлікації в масмедійних текстах.

Переконливість результатів дослідження підтверджується солідною емпіричною базою дисертації: контент новинних інтернет-ресурсів України: «Корреспондент.net» «Obozrevatel», «Сьогодні», «УНІАН», «Укрінформ», «Українська правда», «Цензор.НЕТ», «Gazeta.ua», «Дзеркало тижня», які за рейтинговими показниками Alexa Ranking Ukraine, TNS Україна, Інтернет-асоціації України, MS.detector.media, які є одними з найбільш відвідуваних у хронологічних межах дослідження, тобто 2015-2020 рр. Також повідомлення та публікації офіційної сторінки штабу АТО/ООС у соціальній мережі Фейсбук, означеного періоду.

Залучені до наукового обігу дослідження зарубіжних та вітчизняних вчених засвідчують і новизну теми й абсолютно нові підходи для виконання поставленої мети та завдань. Достатньою обґрунтовано й евристичну цінність засадничого для рецензованого дослідження феноменологічного підходу як такого, що дозволяє релевантно описати процес формування історичної пам'яті суспільства через закріплення її надбань у певних етнокультурних архетипних символах.

Дослідниця розв'язує проблему експлікації архетипу, яка є однією з чи не найскладніших у науковому дискурсі, оскільки архетипи вкрай важко піддаються рефлексивному опрацюванню. Запропонований у цьому сенсі експлікаційний ланцюжок архетип як інваріант-гіперонім → символ як варіант-гіпонім є слушним і цілком укладається у логіку еволюційної структури людської психіки. Медіатизація дійсності, що спирається на такий експлікативний перехід, дозволяє увести невимовне, до-когнітивне у галузь свідомого і зробити його компонентом соціальної практики.

Погоджуємося із шановною дослідницею у її тезі про продуктивність архетипних символів для сучасного медіатексту, а також у наборі аргументів для її підтвердження. Дійсно, архетипні символи апелюють до колективного безсвідомого, рівня вроджених ідей, що з одного боку, забезпечує їх

інтегруючий потенціал, а з іншого, індивідуалізацію сенсів у психіці кожного конкретного реципієнта.

Перший розділ дисертаційної роботи «Теоретико-методологічна парадигма дослідження символу в класичній та сучасній науковій думці» має виразний міждисциплінарний характер, що обумовлено природою й функціональністю архетипного символу як об'єкта поліпарадигматичних досліджень. Дослідниця панорамно розкриває теоретико-методологічні засади свого дослідження, спираючись на численні розробки з галузей семіотики, ономасіології, теорії дискурсу, епістемології, феноменології, символічного інтеракціонізму, що дозволяє комплексно й усебічно представити об'єкт дослідження. Узагальнює теоретичні уявлення щодо символу в рамках логіко-семіотичного, культурно-історичного і психологічного підходів, визначає ключові для соціокомунікаційної рецепції ознаки символу: багатозначність, співвіднесеність з більш глибоким смисловим рівнем, балансування на межі образу та знака, здатність репрезентувати загальне через часткове тощо. Слушно виокремлює у символічному парадигматичні та синтагматичні компоненти.

До здобутків розділу варто віднести детальну й багатокритеріальну класифікацію символів, що дозволяє досягнути усе їх різноманіття за функціональністю, типом предметнених знань, сферою застосування, значенням, формою об'єктивації, характером семантичної транспозиції, спонукальною дією, структурою тощо. Акцентовано водночас на архетипних символах, що цілком умотивовується концепцією роботи. Вони постають як когнітивно-ономасіологічні феномени, які забезпечують двовекторність у дослідженні номінаційних процесів у медіатекстах: від структури знань про позначуване до ономасіологічної структури і навпаки.

У розділі також представлено перелік функцій символу, дотичних до його комунікаційного призначення, – гносеологічна, магічна, пізнавальна, адаптивна-регулятивна, соціалізаційна, ідентифікаційно-інтегративна, репрезентативна, текстотвірна тощо.

У другому розділі «Символ і суміжні категорії: диференціація та кореляція понять» Г.В.Микитів здійснює вдалу спробу навести лад у терміносистемі дослідження та відокремити поняття «архетипний символ» від суміжних категорій «концепт», «масмедійний концепт», «образ», «знак», «код (соціокод)», «стереотип», «міф (міфологема)». Вона визначає архетипні символи як «найдавніші маркери первісних уявлень про довкілля й статус людини в ньому, психофізичні та духовні передумови освоєння світу, основу уявлень людини про світ і себе в ньому» (с.11 автореферату) і демонструє, як архетипи експлікуються у медіатексті через символи.

Підтримуємо шановну дослідницю і у тезі про те, що «архетипна символіка поєднує в собі зміст колективного несвідомого, яке індивідуалізується в психіці конкретного суб'єкта» (с. 110).

Звернімо увагу на анкетування студентів спеціальності «Журналістика» Запорізького національного університету, яке дозволило виявити сприйняття та ефективність застосування семантико-стильових, архітектонічних ознак етнокультурних архетипних символів.

Третій розділ «Архетипний символ як комунікаційний інструмент феноменологічної концептуалізації контенту сучасного новинного медіатексту», присвячений функціонуванню архетипних символів у площині тематичних медіатекстів, має також наукову значущість. Галина Микитів акцентує на множинності значень, які виявляють архетипні символи залежно від конкретної ситуації.

Дослідниця доречно зосереджує увагу на медіарепрезентаціях архетипного символу «війна» і на численних прикладах демонструє, як його лексико-асоціативне поле утворюють образи Донбасу, вогню, зброї, захисника (побратима, українського воїна), ворога (окупанта, агресора, противника, нападника, сепаратиста), перемир'я, тиші, що сягають найдавніших архетипів. Особливий наголос робить на текстотвірному потенціалі прадавніх символів вогню, зброї, ворога, захисника та тиші.

Як відомо війни, конфлікти, політичні протистояння актуалізують архетипну за характером опозицію «Ми – Вони», через яку проходить демаркаційна лінія для відокремлення свого від чужого. Це когнітивно-дискурсивне явище Галина Микитів простежує у масмедійних текстах, що висвітлюють події на Сході України, і вказує на появу таких бінарних пар «українські військовослужбовці»/«російські найманці», «захисник»/«ворог», «оборонець»/«нападник», «побратим»/«ворог», що диспозиційно організують сприйняття інформації.

Дослідниця небезпідставно доходить висновку, що образні співвідношення архетипних символів у сучасних медіатекстах при висвітленні воєнних дій на Сході України представляють такі модифікатори, як номінація, атрибутивні сполуки, топоніми.

У четвертому розділі «Парадигмальні трансформації етнокультурного архетипного символу в масмедійних текстах» Галина Микитів простежує, як у медіадискурсі відбуваються модифікації прадавніх архетипних символів. На конкретних прикладах демонструє, як здійснюється процес експлікації архетипного символу – через розширення та модифікацію спочатку архетипної схеми, а потім прототипової концептуальної схеми завдяки різним лінгвокогнітивним операціям і процедурам. Показує, як «поводяться» у медіатексті образи, які не мають архетипного коріння.

Відзначаючи повноту і наукову вагомість здійсненого дослідження, вважаємо доречним висловити кілька зауважень, що мають дискусійно-рекомендаційний характер:

1. Непорозуміння викликає потрактування символу як «докомунікативного утворення» (с. 137), оскільки у дискурсі культурології, соціальної психології, соціолінгвістики, а також «Соціальних комунікацій» символ постає як комунікаційний засіб, комунікаційна технологія, ярлик приналежності тощо. Означене потрактування підтверджується судженнями авторитетних учених. Зокрема, Ю.Лотман писав про те, що символи виконують функцію механізмів єдності. Е.Кассирер зазначав, що символи

забезпечують єдність культури. Е. Дюркгейм вказував на те, що символи зближують людей. Ж-Ж. Бодрійяр уважав, що символічне забезпечує акт обміну і соціальних відносин. Функція інтеграції, духовного об'єднання відображена навіть в етимології символу: іменник *symbolon* утворено від дієслова *symballein* – «з'єднувати».

2. У роботі трапляються поодинокі випадки некоректного застосування термінів, зокрема з царини семіотики. Так, на С. 64 дослідниця зазначає, що «У формально-семантичному аспекті основною функцією символу є репрезентативна, тобто функція означування референта денотатом». Маємо зауважити, що в традиціях семіотичного підходу денотат і референт ототожнюються як «об'єкти позамовного світу». Зокрема, Ч.Пірс оперує поняттям «референт», а у семантичному трикутнику Огдена-Річардса використано поняття «денотат» на позначення одних і тих самих складників знаку. А процес означування (семіозис) передбачає вибудовування системи відносин між об'єктом, поняттям і знаком.

3. Дещо бракує концептуальної чіткості у потрактуванні інстинктів і відмежуванні їх від архетипів, що зроблено, наприклад у роботі К.-Г. Юнга «Інстинкт і несвідоме» (1919), де він пише: «Інстинкти і архетипи, разом узяті, утворюють колективне несвідоме». Ця теза Юнга свідчить про принципове розмежування зазначених категорій. Натомість у рецензованому дослідженні ми зустрічаємо потрактування архетипу як «одного із вроджених інстинктів» (с. 99). А на с.139 архетипні образи подані як такі, що відображають інстинкти.

4. Вважаємо доречним було б введення до Висновків результатів анонсованого у Вступі соціологічного опитування здобувачів освіти Запорізького національного університету, які висвітлюють сприйняття та ефективність застосування семантико-стильових, архітектонічних ознак етнокультурних архетипних символів.

У цілому, висловлені зауваження не впливають на цінність та загальну позитивну оцінку роботи.

На нашу думку, дисертантці вдалося уникнути вузьких галузевих ракурсів і представити роботу, яка вирізняється новизною, міждисциплінарністю, фаховістю й аналітичністю. Все це наявне як в науковій ідеї, тобто в меті, завданнях та методах дослідження, так і в основному тексті дисертації, особливо у висновках.

Рецензована нами дисертація є повноцінною, комплексною науково-дослідницькою працею, що відображає всі етапи наукового пошуку Галини Микитів, і містить аргументовані й переконливі висновки та наукові положення, які засвідчують науковий хист та особистий внесок здобувача у наукову галузь «Соціальні комунікації». У дисертації запропоновано нову концептуальну модель розв'язання проблеми функціонування архетипної символіки у масмедійному тексті, що має науково-практичну значущість.

Важливість практичного значення рецензованої роботи засвідчує вагоме підґрунтя для базових рекомендацій зі створення комунікаційно ефективних масмедійних текстів.

Вважаю, що дисертація цілком відповідає спеціальності 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій. Текст автореферату дисертації відповідає змістові й структурі роботи, та зробленим у ній висновкам, уповні реферативно відтворює основні дослідницькі напрацювання.

Основні результати дослідження викладено в 19 друкованих працях, з яких: 3 – статті в наукових фахових виданнях України, 2 – статті в інших періодичних наукових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, 3 – статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях (у т. ч. 1 у виданні, включеному до наукометричної бази Scopus), 3 – статті в інших наукових виданнях, 8 – матеріали конференцій.

Загалом, дисертація є самостійною науковою працею, яка характеризується єдністю змісту, чітко вираженою науковою новизною, теоретичною і практичною значимістю, й засвідчує особистий внесок дисертантки в розвиток теорії та історії соціальних комунікацій.

Відтак робимо висновок: за своїм змістом та оформленням, важливістю та глибиною вирішення наукових проблем, дисертаційна робота «Феноменологічна концептуалізація архетипної символіки в масмедійному тексті» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними згідно з наступними Постановами Кабінету Міністрів України, що висуваються до робіт такого рівня. Зміст дисертації відповідає спеціальності й профілю спеціалізованої вченої ради К 08.051.19 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, а її авторка Микитів Галина Володимирівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій.

Офіційний опонент:

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри журналістики та філології Сумського державного університету

Л. М. ДУДЧЕНКО

